

ÇEŞİTLİ PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİ UYGULAMALARINDA VE TÜRKİYE'DE BAŞBAKANIN GÖREVE GELMESİ

Dr. Bülent YAVUZ*

ÖZET

Başbakanın tayinine ilişkin olarak anayasal ya da yasal düzenleme nasıl olursa olsun, sağlıklı işleyen bir parlamenter hükümet sisteminde Başbakanın kim olacağına ilişkin kararı verecek olan, genel seçimleri kazanan siyasi parti ya da koalisyon hükümeti ortağı siyasi partiler olacaktır. Hal böyle olmakla birlikte, Başbakan adayının, bir başka deyişle parlamentoda çoğunluğun desteğini sağlama ihtimali olan parti genel başkanının birden fazla olması durumunda problemle karşılaşmaktadır. Anayasanın Başbakanı seçme yetkisini devlet başkanına verdiği durumlarda, devlet başkanının tarafsızlığına gölge düşürmeden, hükümeti kurma yetkisini hangi alternatife vereceği hususu son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: başbakan, parlamenter sistem, hükümet sistemleri, başbakanın atanması, yürütme,

ABSTRACT

(Consuming Office of the Prime Minister in Different Applications of Parliamentary Government Systems and in Turkey)

Regardless of the legal or constitutional arrangement relating to the assignment of the Prime Minister, in an operational parliamentary government system, it is the political party or those composing a coalition government who won the election to determine the prime minister. Nonetheless, some problems arise when there is more than one candidate for Prime Ministry, that is, more than one political party leaders who have the possibility to build up the following of the majority of the parliament. When a constitution entitles the head of the state with electing the Prime Minister, it is quite impotent which of the alternatives the head of the state will authorize for erecting a new government, without shading his/her impartiality.

Key Words: prime minister, parliamentary system, government systems, appointment of prime minister, executive

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Araştırma Görevlisi

GİRİŞ

Çağımızdaki gelişmeler takip edildiği zaman anlaşılmaktadır ki, parlamenter hükümet sisteminde hâkim unsur tereddütsüz Başbakanıdır. Bu durum özellikle tek parti iktidarının görüldüğü hallerde daha belirgin hale gelmektedir. Bir siyasi parti, parlamentoda tek başına hükümeti kurabilecek bir sandalye sayısına sahip olduğu takdirde, Başbakan, hem yürütme organında hem de yasama organında istediği kararların çıkmasını sağlayabilmektedir. Özellikle disiplinli partilerin bulunduğu bir sistemde bu sonuç daha rahat görülebilir. Hal böyle olunca, parlamenter hükümet sisteminde kişiselleşmiş bir iktidarın Başbakanın şahsında toplanacağını söylemek mümkündür. Bu şartlar altındaki bir Başbakan, başkanlık hükümeti sistemindeki başkandan dahi daha güçlü bir konuma sahip olacaktır.

Günümüz parlamenter hükümet sisteminde Başbakan, sadece “primus inter pares” yani eşitler arası birinci değildir. Gerek hukuken gerekse siyasi açıdan çok kuvvetli hale gelmiştir. Yürütme organı içinde en güçlü kişinin Başbakan olduğunu söylemek mümkündür. Bundan dolayıdır ki hükümetler Başbakanların isimleriyle anılır hale gelmiştir¹. Günümüz parlamenter hükümet sistemlerinde Başbakanın bazen “eşit olmayanlar üzerinde birinci” (first above unequals), bazen “eşit olmayanlar arasında birinci” (first among unequals), bazen de “eşitler arasında birinci” (first among equals) olduğu ifade edilmektedir. Başbakanın eşitler arasında birinci olması saf parlamenter hükümet sistemi için söz konusudur. Uygulamada ise eşitler arasında birinci olması, nadiren görülen bir durumdur².

Parlamenter hükümet sistemini benimsemiş çeşitli ülkelere baktığımızda Başbakanın ‘kabine şefi’, ‘bakanlar konseyi başkanı’, ‘şansolye’ gibi isimlerle de anıldığını görmekteyiz³.

¹ Juan J. LINZ, “Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?”, *The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective*, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994, s.67.; Larry JONSTON – Munroe EAGLES, *Politics: An Introduction to Modern Democratic Government*, Broadview Press, 2004., s.247.; Servet ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1978., s.21.; Mustafa ERDOĞAN, *Anayasacılık Parlamentarizm Silahlı Kuvvetler, Siyasal Kitabevi*, Ankara, 1993. s.41-42.

² Giovanni SARTORI, “Neither Presidentialism Nor Parliamentarism”, *The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective*, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994. s.109.

³ Arend LIJPHART, “Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations.”, in: *The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective*, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994. s.91.; Erdoğan TEZİÇ, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınevi, 2001., s.404.

Yürütme içinde hâkim unsur konumunda bulunan Başbakanın kim olacağı hususu, özellikle hükümet krizi olarak nitelendirilen dönemlerde Başbakanın belirlenmesi ve hükümetin kurulması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Parlamenter hükümet sisteminde Başbakanı atama yetkisi genellikle Devlet Başkanına aittir. Devlet Başkanının bu yetkisini kullanırken göz önünde bulundurması gereken hususların neler olduğunu tespit etmekte yarar vardır. Bu makale ile Başbakan'ın çeşitli parlamenter hükümet sistemi uygulamalarında ve Türkiye'de göreve geliş şekilleri incelenmiştir.

I. GENEL OLARAK PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNDE BAŞBAKANIN GÖREVE GELİŞİ

Parlamenter hükümet sisteminde Başbakan, genellikle devlet başkanı tarafından, parlamento üyeleri arasından seçilir⁴. Ancak bu parlamenter hükümet sistemi için zorunlu bir unsur değildir⁵. Başbakanı atama yetkisi Devlet Başkanının karşı-imza kuralına bağlı kalmadan tek başına kullanabileceği yetkiler arasında sayılır⁶. Ancak Almanya'da⁷ ve Japonya'da olduğu gibi doğrudan meclis tarafından, İsrail'de 1996-2001 yılları arasında uygulandığı gibi doğrudan halkoyu ile⁸, Kore'de olduğu gibi

⁴ LIJPHART, s.92.; Kemal GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000., s.517.; Turan GÜNEŞ, Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1956., s.62.

⁵ LIJPHART, s.100.

⁶ Kemal GÖZLER, Cumhurbaşkanlığı-Hükümet Çatışması, (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?), Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000., s.52.; GÖZLER, (2000), s.517.

⁷ Attila ÖZER, Anayasa Hukuku, Ankara, Turhan Kitabevi, 2003., s. 135-136.; Almanya'da Başbakanı seçme yetkisi parlamentoya verilmiş olmasına karşın, Devlet başkanının da parlamentoya bir Başbakan adayını teklif etme yetkisi vardır. Bu yetki devlet başkanına Anayasa tarafından verilmiş bir haktır.

⁸ İsrail'de 1996-2001 yılları arasında Başbakanın doğrudan halk tarafından iki türlü çoğunluk sistemi ile seçildiği bir hükümet sistemi uygulanmıştır. Bu şekilde seçilen Başbakanın kuracağı hükümetin yasama organından güvenoyu alması zorunlu idi. Bu sistemde Cumhurbaşkanı da yasama organı tarafından seçilmekte idi. Bu sistemde yasama organı güvensizlik oyu ile hükümeti düşürdüğü takdirde kendisini de feshetmiş olmaktadır. Diğer taraftan, Başbakan, Cumhurbaşkanının da onayını alarak Meclisi feshetme yetkisine sahiptir. Ancak meclisin bu şekilde feshedilmesi halinde Başbakanın kendisinin de seçime gitmesi şartı getirilmiştir. Hükümet istikrarını getirmeyi amaçlayan bu sistem başarılı olamadığı için 2001 yılında yapılan değişiklikle klasik parlamenter hükümet sistemine uygun olan 1992 öncesi sisteme geri dönmüştür. Böylece, halkoyu ile seçilen yasama organı içinden bir milletvekili Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilecek, bu milletvekili başkanlığında kurulan Bakanlar Kurulu programını Meclise sunacak, Meclisten alınan güven oyu ile birlikte hükümet kurulmuş olacaktır. İsrail'de kabul edilen yeni sistemin 1992 tarihli Temel Kanun'daki düzenlemeden tek farkı kurucu güvensizlik oyunu kabul etmiş olmasıdır. Buna göre mevcut hükümeti düşürebilmek için Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu ile yeni bir Başbakan belirlemek zorunludur. (Erdal ONAR, "Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?", İçinde: Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 2005., s.80.); Ayrıca, İsrail hükümet sistemine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Erdal ONAR, **İsrail'in Kendine Özgü Bir Hükümet Sisteminden Eskisine Geri Dönüşü**, Ankara, 2003.)

Devlet Başkanının teklifi üzerine yasama organının onaması ile⁹, İsveç'te olduğu gibi meclis başkanı tarafından seçildiği farklı uygulamalara¹⁰ rastlanabilmektedir. Başbakanın parlamenter hükümet sisteminin geleneğine aykırı olarak, farklı usullerle seçilmesi, “parlamenter rejimin rasyonalizasyonu” olarak adlandırılmaktadır¹¹.

Devlet başkanı, Başbakanı seçerken hukuken serbesttir. Ancak kurulacak hükümetin yasama organının güvenine ihtiyaç duyacak olması, devlet başkanını yasama organından çoğunluğun desteğine sahip birini Başbakan olarak seçmeye siyasi açıdan zorlamaktadır¹². Her ne kadar bir yetki olarak, Başbakanı seçme yetkisi hukuken devlet başkanına verilmiş olsa da, sonunda parlamentonun güvenoyu şart olduğu için, fiilen Başbakanın kim olacağını belirleyecek irade yasama organına aittir. Bu durum parlamenter hükümet sisteminin ayırt edici unsurları arasında sayılmaktadır¹³.

Başbakanın tayinine ilişkin olarak anayasal ya da yasal düzenleme nasıl olursa olsun, sağlıklı işleyen bir parlamenter hükümet sisteminde Başbakanın kim olacağına ilişkin kararı verecek olan, genel seçimleri kazanan siyasi parti ya da koalisyon hükümeti ortağı siyasi partiler olacaktır. Hal böyle olmakla birlikte, Başbakan adayının, bir başka deyişle parlamentoda çoğunluğun desteğini sağlama ihtimali olan parti genel başkanının birden fazla olması durumunda problemle karşılaşmaktadır. Anayasanın Başbakanı seçme yetkisini devlet başkanına verdiği durumlarda, devlet başkanının tarafsızlığına gölge düşürmeden, hükümeti kurma yetkisini hangi alternatife vereceği hususu son derece önemlidir¹⁴. Belçika, Danimarka, Hollanda, Norveç gibi bazı ülkelerde, devlet başkanına Başbakanı seçme konusunda yardımcı olan, kimin hükümeti kurabileceğini araştırıp tespit etmekle görevli olan, “informateur” diye adlandırılan kişi vardır¹⁵.

⁹ LINZ, (1994) s.30.

¹⁰ ONAR, (2005), s.74-75.; TEZİÇ, (2001), s.409.; GÖZLER, (2000), s.517.

¹¹ “Parlamenter rejimin rasyonalizasyonu kavramını anayasa hukukuna kazandıran yazar Mirkine – Guetzewitch’tir. (GÜNEŞ, s.64.); TURHAN, (1989), s.56.

¹² Mehmet TURHAN, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Diyarbakır 1989., s.51.; TEZİÇ, (2001), s.410.

¹³ Alan SIAROFF, “Comparative Presidencies: The Inadequacy of the Presidential, Semi-Presidential and Parliamentary Distinction”, European Journal of Political Research, Vol. 42., Issue 3., Mayıs 2003., s.288.

¹⁴ Vernon BOGDANOR, **Multi-Party Politics and the Constitution**, London, 1983, s.120.; Rodney BRAZIER, **Choosing A Prime Minister**, Public Law, Autumn, 1982, s.416,417. (TURHAN, (1989), s.71.’den naklen.)

¹⁵ TURHAN, (1989), s.71.

II. İTALYA'DA BAŞBAKANIN GÖREVE GELMESİ

Parlamentar hükümet sistemini uygulayan diğer ülkelerde olduğu gibi, İtalya'da da Başbakanı seçip atama yetkisi Anayasanın 92. maddesi tarafından Cumhurbaşkanına verilmiştir¹⁶. Bu yetkinin sembolik bir yetki olduğu kabul edilmektedir. Cumhurbaşkanının Başbakan atama ve hükümetin kurulması konusunda çok etkin bir rolünün olduğu söylenemez¹⁷. Eğer tek başına iktidara gelmiş bir siyasi parti varsa, Başbakanın seçilmesi ve atanması konusunda bir tereddüt olmayacaktır. Ancak bir partinin tek başına iktidara gelmesine imkân tanımayan bir seçim sonucu ile karşılaşıldığı takdirde, Başbakanın seçimi ve atanması konusunda tereddütler ortaya çıkmaktadır. İtalya'da uygulanmakta olan sistem bir partinin tek başına iktidara gelmesine pek olanak tanımadığı için, Devlet Başkanının Başbakan seçimi önemli hale gelmektedir. Ancak, seçim sisteminde 1993 yılında yapılan değişiklikten sonra, Cumhurbaşkanının Başbakanı belirleme fonksiyonu biraz daha azalmıştır. Çünkü seçim sonuçları koalisyon hükümetini zorunlu kılsa bile, seçim öncesi koalisyon anlaşmaları, hükümetin nasıl kurulacağını ve kimin Başbakan olacağını ortaya koymaktadır¹⁸. Yine de Cumhurbaşkanının özellikle siyasi kriz veya buhran anlarında fonksiyonunun arttığını söyleyebiliriz¹⁹.

İtalya'da Cumhurbaşkanı, Başbakanı seçme konusunda yaşadığı zorluğu çeşitli yollarla aşabilmektedir. Cumhurbaşkanının en sık kullandığı yöntem, eski Cumhurbaşkanlarını, Meclisin eski ve yeni başkanlarını, eski Başbakanları ve parlamentodaki grupların başkanlarını dinleyip, görüşlerini aldıktan sonra karar vermektir²⁰.

Cumhurbaşkanının kullanabileceği bir başka yöntem de, eğer parlamentoda çoğunluğu sağlayabilecek partilerin hükümetin kurulması konusunda varmış oldukları bir mutabakat varsa, ona göre karar vermektir²¹. Koalisyon mutabakatı

¹⁶ Hilary PARTRIDGE, *Italian Politics Today*, Manchester University Press, 1998., s.31.; Constantijn A. J. KORTMANN- J. C. E, Van den BRANDHOF– Lukas PRAKKE– Hans van den BRANDHOF, *Constitutional Law of 15 EU Member States*, Kluwer, 2004., s.507.; Orhan ALDIKAÇTI, *Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı*, Doçentlik Tezi, İstanbul, 1960., s.107.

¹⁷ Mikko MATTILA - Tapio RAUNIO, “Does Winning Pay? Electoral Success and Government Formation in 15 West European Countries.”, *European Journal of Political Research*, Vol. 43., 2004., s.269.

¹⁸ Massimo VILLONE, *Siyasal Sistemler (Demokratik Parlamenter Sistem, Başkanlık-Yarı Başkanlık Sistemi, Tek-Çift Meclis) Konulu konferansta sunduğu tebliğ, Uluslar arası Anayasa Hukuku Kurultayı*, Ankara 2001., s.339.

¹⁹ KORTMANN- BRANDHOF – PRAKKE – BRANDHOF, s.507, 515.

²⁰ PARTRIDGE, s.31.; Attila ÖZER, *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Hükümetin Kuruluş Yöntemleri*, Ankara 1981., s.130-131.

²¹ ÖZER, (1981), s.131-132.

da iki şekilde yapılabilmektedir: Partiler genelde seçimlerden sonra koalisyon pazarlıklarına başlamaktadırlar. Bir Başbakan adayı üzerinde anlaşmaya vardıkları takdirde Cumhurbaşkanı o adayı Başbakan olarak tayin etmektedir. İkinci olarak, partiler, daha seçimler yapılmamışken, seçimlerden önce koalisyon görüşmeleri yapıp, anlaşmaya varabilirler. Koalisyon anlaşmasını yapan partiler, kimin Başbakan olacağına da karar verebilirler. Bu durumda koalisyon anlaşmasına varan partilerin Başbakan olması konusunda anlaşmış kişi adeta seçimlere Başbakan adayı olarak katılmaktadır. Bir anlamda genel seçimlerde seçmenler Başbakan ve hükümet seçimini yapmaktadırlar. Koalisyon anlaşmasına varan partiler, seçimde parlamentodaki sandalyelerin çoğunluğunu kazandıkları takdirde, adeta seçmenler tarafından belirlenmiş bir Başbakan söz konusu olacaktır. Böylece, Başbakanın halkın oylarına dayanan meşruiyeti sayesinde otoritesi de güçlenmiş olacaktır. Nitekim 1996 seçimleri öncesinde varılan koalisyon anlaşmasında Başbakan olarak Prodi ismi benimsenmişti. Seçimlerden sonra da gerekli çoğunluk sağlanmış ve Prodi Başbakan olmuştu. Aynı yöntemin 2001 seçimlerinde de uygulandığını görmekteyiz. Seçim öncesi varılan koalisyon anlaşmasında Başbakan adayı olarak gösterilen Berlusconi, seçimden sonra gerekli çoğunluk sağlandığı için Başbakanlık koltuğuna oturmuştur²².

Koalisyon hükümetlerinde kimin Başbakan olacağı konusunda ilk aklı gelen ihtimal, seçimlerde en çok oyu alan partinin genel başkanının Başbakan olmasıdır. Ancak, İtalya’da bu yönde uygulama nadiren görülmektedir. İtalyan geleneğinde Başbakanlar, –seçimlerde en çok oyu alan parti olmasa bile- Hıristiyan Demokratlardan çıkmaktadır²³.

Parlamente hükümet sistemini uygulayan diğer ülkelerin aksine, İtalya’da Başbakan olabilmek için parlamente olmak zorunlu değildir²⁴.

III. FRANSA’DA BAŞBAKANIN GÖREVE GELMESİ

Fransa’da 1958 Anayasası’na göre, Cumhurbaşkanı’nın sahip olduğu önemli yetkilerin başında yasamaya karşı sorumlu olan Başbakanı ve Bakanlar Kurulunu atamak ve azletmek yetkisi gelir²⁵. Anayasa’nın 8. maddesine göre, Başbakan,

²² Martin J. BULL- James L.NEWEELL, *Italian Politics: Adjustment Under Duress*, Blackwell Publishing, 2005., s.128.

²³ MATTILA- RAUNIO, s.273.

²⁴ ÖZER, (1981), s.133.

²⁵ KORTMANN- BRANDHOF – PRAKKE – BRANDHOF, s.251.; Ersin KALAYCIOĞLU, “Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehidiyle Sınırı”, Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 2005, s.17-18.; HOWARTH-VAROUXAKIS, s.40.

Başbakanın Göreve Gelmesi

Devlet Başkanı tarafından parlamentoda yeterli çoğunluğun desteğini alacak kişiler arasından seçilir ve atanır. Başbakanın bakan olarak seçtiği kişiler, Cumhurbaşkanı tarafından atandıktan sonra hükümet programı veya genel politikası belirlenerek Anayasanın 49. maddesinin 1. fıkrasına göre Millet Meclisinden güvenoyu istenir²⁶. Hükümetin güvenoyu almış sayılması için basit çoğunluk yeterlidir²⁷. Fransa’da, hükümet kurulduktan sonra, göreve başlarken güven oylaması yapılması yönünde bir zorunluluk yoktur. Anayasanın 49. maddesinin 1. fıkrasında bahsedilen güvenoyunun göreve başlarken yapılması gereken zorunlu bir güven oylaması olmadığı kabul edilmektedir. Bu konuda çeşitli tartışmalar yaşansa da uygulama bu yöndedir²⁸. IV. Cumhuriyet Anayasası’nda Başbakanın atanması ve güvenoyu alması farklı düzenlenmişti. Bu Anayasaya göre, Cumhurbaşkanı önce bir Başbakan adayı seçer, bu aday kabinesini oluşturur, Millet Meclisinden güvenoyu alındıktan sonra Cumhurbaşkanı tarafından Başbakan ve Bakanlar atanır göreve başlardı²⁹.

Anayasanın 19. maddesine göre, Cumhurbaşkanı’nın Başbakan atama yetkisi, karşı-imza kuralına tabi olmadan tek başına kullanabileceği bir yetkidir³⁰.

Normal dönemde, Cumhurbaşkanı aynı zamanda Millet Meclisinde sandalyelerin çoğunluğunu elde etmiş partinin de genel başkanı olduğu için, Başbakanı seçme konusunda belli oranda serbestiye sahiptir. Partinin ileri gelenlerinden herhangi birini Başbakan olarak seçebilir³¹. Bu seçim konusunda da genellikle herhangi bir problemle karşılaşmaz.

Cohabitation döneminde ise Cumhurbaşkanı’nın Millet Meclisindeki dengeleri daha dikkatli bir şekilde gözetmesi gerekir. Cumhurbaşkanı, Millet Meclisinden çoğunluğun desteğini elde edebilecek bir Başbakan atamalıdır. Atanacak Başbakan da genellikle muhalefet partisinin genel başkanı olacaktır. Cohabitation döneminde genel olarak büyük partilerden birinin genel başkanı Cumhurbaşkanı olurken, bir diğeri de Başbakan olmaktadır³². Bu genellemenin tek istisnası 1993 yılında

²⁶ ÖZER, (1981), s.75-76.; Esat ÇAM, Devlet Sistemleri, İstanbul, 1993., s.165, 168.; KORTMANN-BRANDHOF – PRAKKE – BRANDHOF, s.251.; Tuvana GÜLCAN, 1958 Fransız Anayasasının Öngördüğü Hükümet Modeli, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003., s.50.; Nur ULUŞAHİN, İki Başlı Yürütme Yapılanması, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s.154-155.

²⁷ GÜLCAN, s.84.

²⁸ GÜLCAN, s.55.

²⁹ ALDIKAÇTI, (1960), s.108.

³⁰ GÖZLER, (2000a), s.52.

³¹ MATTILA- RAUNIO, s.269.; David HOWARTH- Georgias VAROUXAKIS, Contemporary France: An Introduction to French Politics and Society, Oxford University Press, London, 2003, s.43.

³² Robert ELGIE, “Cohabitation: Divided Government French Style”, **Divided Government in the Comparative Perspective.**, Robert ELGIE ed., Oxford University Press, 2001, s.106.

yaşanmıştır. Chirac, Cumhurbaşkanı olmayı planladığı için, Başbakan olmayı kabul etmemiştir³³.

Cumhurbaşkanının partisi ile Meclisteki çoğunluğa sahip partinin farklı olması durumunda, Cumhurbaşkanı krizi aşabilmek için muhalefet partisi genel başkanını Başbakan atamayı tercih etmediği takdirde, meclisi fesih yetkisini kullanabilir³⁴. Nitekim 1981 ve 1988’de Mitterand bu yöntemi tercih etmiştir³⁵. Eğer yeni seçimlerde de Mecliste çoğunluğunu muhalefet partisi kazanırsa Cumhurbaşkanının önünde iki seçenek kalmaktadır: Ya istifa edecektir ya da Meclisten güvenoyu alabilecek hükümeti kuracak bir kimseyi Başbakan olarak seçecektir³⁶. Bu durumda Cumhurbaşkanı, Başbakan belirleme fonksiyonunu Meclisteki aritmetiği ve siyasi gelişmeleri göz önünde bulundurarak yerine getirecektir. Seçimlerden sonra oluşan meclis aritmetiği, koalisyon hükümetini zorunlu kıldığı zaman partiler arasında yapılacak koalisyon protokolü, Cumhurbaşkanına fazla bir tercih şansı bırakmamaktadır. Nitekim 1986, 1993 ve 1997’de Cumhurbaşkanı, koalisyon anlaşmaları doğrultusunda Başbakan seçmek zorunda kalmıştır³⁷.

IV. ALMANYA’DA BAŞBAKANIN GÖREVE GELMESİ

Weimar Anayasası zamanında Başbakan doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından seçilmekte idi. Bu dönemde Cumhurbaşkanlarının Meclisten güvenoyu alabilmek için gerekli çoğunluğun desteği olup olmadığını araştırmadan Başbakan seçiminde bulunmuş olmasına bir tepki olarak, Bonn Anayasası, Başbakanın seçimi konusunda Federal Meclise yetki vermiştir.

Anayasanın 63. maddesine göre, Cumhurbaşkanı, Federal Meclisteki çoğunluğu dikkate alarak bir Başbakan adayını Federal Meclise teklif eder. Bu aday, Federal Mecliste çoğunluğun desteğini aldığı takdirde Cumhurbaşkanı tarafından Başbakan olarak atanır³⁸.

Başbakanı teklif etmek, Cumhurbaşkanı için bir haktır. Anayasanın 58. maddesine göre bu yetki Cumhurbaşkanı tarafından karşı-imza kuralına tabi olmadan

³³ HOWARTH-VAROUXAKIS, s.43.

³⁴ N. Ezra SULEIMAN, “Presidentialism and Political Stability in France”, LINZ, Juan J-VALENZUELA, Arturo eds., in: The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspectives, Vol.1 (Baltimore and London: The John Hopkins University Pres, 1994), s.145.

³⁵ GÜLCAN, s.55.

³⁶ SULEIMAN, s.145.

³⁷ ULUŞAHİN, (2007), s.165-166.

³⁸ ALDIKAÇTI, (1960), s.109.; ÇAM, s.296.

Başbakanın Göreve Gelmesi

tek başına kullanılabilir bir yetkidir³⁹. Ancak, siyasi partilerin seçimlerden önce belli Başbakan adayları üzerinde anlaşmaya vardıklarını ya da koalisyon protokolü yaptıklarını deklare etmesinden dolayı, Cumhurbaşkanının bu hakkı formalite haline gelmiştir⁴⁰. Uygulamada Cumhurbaşkanı ya doğrudan ya da Federal Meclis tarafından önerilen kişiyi Başbakan adayı olarak teklif etmektedir. Pozitif düzenleme ve uygulaması birlikte değerlendirildiğinde Başbakanı seçme konusunda Federal Meclisin yetkili olduğu⁴¹ sonucunu çıkarmak mümkündür.

Anayasanın 63. maddesi Başbakanın nasıl seçilip atanacağını ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Buna göre, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Cumhurbaşkanı bir Başbakan adayını Federal Meclise teklif eder. Bu tekliften sonra Başbakan Federal Meclis tarafından üç turda seçilir. Federal Meclis, birinci turda Cumhurbaşkanının teklif ettiği adayı mutlak çoğunlukla seçmediği takdirde, ondört gün içinde mutlak çoğunluk ile bir Başbakan seçmek zorundadır. Bu da sağlanamazsa üçüncü tur oylama yapılır. Bu defa Federal Meclis, adi çoğunlukla bir Başbakan seçebilir. Cumhurbaşkanı, Federal Meclis tarafından mutlak çoğunluk ile Başbakan seçilen kişiyi atamak zorundadır. Diğer taraftan, Federal Meclisin mutlak çoğunluk ile bir Başbakan seçemeyip, adi çoğunlukla Başbakan seçmesi durumunda Cumhurbaşkanının önünde iki seçenek vardır; Başbakan olarak seçilen kişiyi atamak ya da adi çoğunlukla seçilen kişiyi Başbakan olarak atamayı reddederek Federal Meclisi feshetmek⁴². Anayasanın bu düzenleme şekline anlaşılıyor ki, Cumhurbaşkanının Başbakan seçme yetkisi mutlak değildir. Cumhurbaşkanının teklif ettiği aday Mecliste mutlak çoğunluğu sağlayamazsa Cumhurbaşkanının istediği kişiyi Başbakan seçme imkânı ortadan kalkmaktadır. Bonn Anayasası'nın Cumhurbaşkanının Başbakan atama yetkisini bu şekilde sınırlandırmasının altında, Weimar Cumhuriyeti döneminde Devlet Başkanının bıraktığı kötü hatıraların tesirinin yattığı⁴³ ifade edilmektedir.

Anayasanın 51. maddesi'ne göre Başbakanın talebi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından meclisin feshi kararı verilebilir. Bu durumda meclis, yeni bir Başbakanı üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçtiği takdirde, fesih kararı hükümsüz hale gelmektedir⁴⁴. Dolayısıyla, Başbakanın seçildiği hallerden birisi, fesih yetkisinin kullanılması halinde ortaya çıkmaktadır.

³⁹ GÖZLER, (2000a), s.52.

⁴⁰ ÖZER, (1981), s.102-104.

⁴¹ Graham ALLEN, The Last Prime Minister: Being Honest About the UK Presidency, 2003, s.19.

⁴² ALDIKAÇTI, (1960), s.109.; Cem EROĞUL, Çağdaş Devlet Düzenleri, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001, s.231.; ÇAM, s.296.; ÖZER, (1981), s.104-105.

⁴³ ALDIKAÇTI, (1960), s.109.

⁴⁴ ALDIKAÇTI, (1960), s.119.

Federal Meclisin Başbakanı seçtiği bir başka durum da kurucu güvensizlik oyu verilmesinde karşımıza çıkmaktadır. Anayasanın 67. maddesine göre, Federal Meclisin mevcut Başbakana karşı güvensizlik oyu verebilmesi için yeni bir Başbakan adayını seçmesi zorunludur.

V. İNGİLTERE'DE BAŞBAKANIN GÖREVE GELMESİ

İngiliz parlamenter hükümet sisteminde Başbakan, Kral tarafından Avam Kamarası üyeleri arasından seçilir ve atanır⁴⁵. Başbakanın Avam Kamarasından seçilmesi zorunluluğu XX. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Daha önceki dönemlerde Lordlar Kamarasından da Başbakan seçildiği görülmüştür⁴⁶. Başbakanı atama yetkisi Kral'ın karşı-imza kuralına bağlı kalmadan tek başına kullanabileceği yetkiler arasında sayılır⁴⁷.

Kral, Başbakanı seçerken hukuken serbesttir. Ancak kurulacak hükümetin yasama organının güvenine ihtiyaç duyacak olması, Kral'ı Avam Kamarasından çoğunluğun desteğine sahip birini Başbakan olarak seçmeye siyasi açıdan zorlamaktadır⁴⁸. Her ne kadar bir yetki olarak, Başbakanı seçme yetkisi hukuken Kral'a verilmiş olsa da, sonunda parlamentonun güvenoyu şart olduğu için, fiilen Başbakanın kim olacağını belirleyecek irade yasama organına aittir⁴⁹. Bu durum parlamenter hükümet sisteminin ayırt edici unsurları arasında sayılmaktadır⁵⁰.

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1937 yılında çıkarılan "Ministers of the Crown Act" ile Başbakan ve muhalefet liderine bütçede yüksek miktarda maaş tahsis edilmesi öngörülmüştür. Kanunda böyle bir düzenlemenin yapılmasıyla birlikte, İktidar ve muhalefet partisi liderlerinin kanuni bir statü kazandıklarını, kanunun iktidar partisi liderini bir anlamda Başbakan olarak ifade ettiğini söylemek mümkündür. Kanunun bu düzenlemesinden Kral'ın Avam kamarasında sandalyelerin çoğunluğunu elde etmiş partinin liderini Başbakan tayin etmesinin zorunlu hale geldiği sonucu çıkarılmaktadır⁵¹.

Başbakanın tayinine ilişkin olarak hukuki düzenleme nasıl olursa olsun, sağlıklı işleyen bir parlamenter hükümet sisteminde Başbakanın kim olacağına ilişkin

⁴⁵ ALLEN, s.19.; GÖZLER, (2000), s.517.; ÇAM, s.32-33.; GÜNEŞ, s.62.

⁴⁶ ÇAM, s.42.

⁴⁷ GÖZLER, (2000a), s.52.; GÖZLER, (2000), s.517.; ÇAM, s.32-33.

⁴⁸ Jeremy WALDRON, *The Law*, Routhledge (UK), 1990, s.59.; ÖZER, (1981), s.87-88.; TURHAN, (1989), s.51.; TEZİÇ, (2001), s.410.; ÇAM, s.32-33.

⁴⁹ MATTILA- RAUNIO, s.269.; SIAROFF, s.288.

⁵⁰ SIAROFF, s.288.

⁵¹ ÇAM, s.42.

Başbakanın Göreve Gelmesi

kararı verecek olan, genel seçimleri kazanan siyasi parti ya da koalisyon hükümeti ortağı siyasi partiler olacaktır. Zaten genel seçimler de Başbakan adayları arasında geçen bir yarış şeklinde cereyan etmektedir. Seçmenler oy verirken bir anlamda Başbakan olarak kimin görev yapmasını istediklerini belirtmektedirler⁵². İngiltere’de uygulanan seçim sisteminin de etkisiyle, seçim sonuçları genellikle Başbakanın kim olacağını ortaya koymaktadır⁵³. Hal böyle olmakla birlikte, Başbakan adayının, bir başka deyişle parlamentoda çoğunluğun desteğini sağlama ihtimali olan parti genel başkanının birden fazla olması durumunda problemle karşılaşılmaktadır⁵⁴. Nitekim 1974 ve 1976–1979 yılları arasında hiçbir parti meclisteki sandalyelerin mutlak çoğunluğunu elde edememiştir⁵⁵. Böyle bir ihtimalle karşılaşıldığı takdirde Kral’ın bir nebze de olsa serbestiye sahip olduğu kabul edilir. Tek bir partinin gerekli çoğunluğu sağlayamaması durumunda Kral, parlamentoda temsil edilen partilerden koalisyon hükümeti kurmalarını ister. Kral, partilerin bu konuda anlaşarak verdikleri karara uyar⁵⁶. Görüldüğü üzere bir partinin tek başına hükümeti kuramaması durumunda dahi Kral, Başbakanı seçme konusunda tamamen serbest değildir.

Mevcut Başbakanın istifa etmesi durumunda kimin Başbakan olacağı konusunda da tereddüt oluşabilir. Nitekim İngiltere’de seyrek de olsa böyle bir problemle karşılaşmıştır. Bu durumda iktidar partisinin yeni genel başkanını seçmesiyle birlikte belirsizlik de ortadan kalkacaktır. Yeni genel başkan aynı zamanda Başbakan olarak atanacaktır⁵⁷. Bu husus daha çok parti içi ilişkiler ile ilgilidir⁵⁸. Parti içinde genel başkanın belirlenmesi durumunda sorun ortadan kalkacaktır.

VI. TÜRKİYE’DE BAŞBAKANIN GÖREVE GELMESİ

1876 Anayasası’nın ilk şekline göre, Sadr-ı Azamın göreve gelmesi konusunda tek yetkili padişah’tır. Padişah tarafından tayin edilen Sadr-ı Azam ve Nazırların meclislerden güvenoyu almaları gibi bir durum da söz konusu değildir. Sadr-ı Azam olabilmek için meclis üyesi olma zorunluluğu yoktur. Padişah tarafından atama yapıldığı andan itibaren Sadr-ı Azam ve Nazırlar göreve başlamaktadırlar⁵⁹.

⁵² ÖZER, (1981), s.88.; Mustafa ERDOĞAN, “Başbakanlık Hükümeti mi?”, AÜSBF Dergisi, C.XLIV, 3-4, 1989, s.235.

⁵³ BORTHWICK, s.74.

⁵⁴ BOGDANOR, s.120.; BRAZIER, s.416,417. (TURHAN, (1989), s.71.’den naklen.)

⁵⁵ BORTHWICK, s.76.

⁵⁶ ÖZER, (1981), s.88-89.

⁵⁷ WALDRON, s.59.

⁵⁸ BORTHWICK, s.76.

⁵⁹ ÖZER, (1981), s.12.; ARMAĞAN, s.6.

1876 Anayasası'nın 7. maddesi, "...Vükelanın azil ve nasbı ...hukuk-u mukaddese-i Padişahi cümlesindedir" diyerek açıkça Sadr-ı Azam ve Nazırların göreve gelmeleri ve görevden alınmaları konusunda tek yetkilinin padişah olduğunu belirtmiştir⁶⁰. Uygulamada ise ilk zamanlar, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının doğrudan padişah tarafından, diğer nazırların ise Sadr-ı Azam tarafından seçilip padişaha sunulması, akabinde padişah tarafından atanmaları gibi bir usulün benimsendiği görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde ise bütün nazırların Sadr-ı Azam tarafından seçilmesi ve Padişah tarafından atanması usulü teamül haline gelmiştir⁶¹. 1876 Anayasası'nın 7. maddesi, "...Vükelanın azil ve nasbı ...hukuk-u mukaddese-i Padişahi cümlesindedir" diyerek açıkça Sadr-ı Azam ve Nazırların (bugünkü anlamıyla Başbakan ve bakanların) göreve gelmeleri ve görevden alınmaları konusunda tek yetkilinin padişah olduğunu belirtmiştir⁶². Uygulamada ise ilk zamanlar, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının doğrudan padişah tarafından, diğer nazırların ise Sadr-ı Azam tarafından seçilip padişaha sunulması, akabinde padişah tarafından atanmaları gibi bir usulün benimsendiği görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde ise bütün nazırların Sadr-ı Azam tarafından seçilmesi ve Padişah tarafından atanması usulü teamül haline gelmiştir⁶³. 1876 Anayasasında 1909'da yapılan değişiklikten sonra nazırların Sadr-ı Azam tarafından seçilmesi ve Padişah tarafından atanmasına ilişkin teamül Anayasa'nın 27. maddesinde açıkça düzenlenmiştir. Ayrıca değişiklikle 30. maddede güven oylamasına yer verilmiştir. Artık Padişah, güvenoyu alamayacak bir kimseyi Sadr-ı Azam olarak seçemeyecektir⁶⁴. Siyasi sorumluluk kurumuna da Anayasada yer verilmiş ve parlamenter hükümet sistemine uygun bir sistem ortaya çıkmıştır. Artık Anayasa metni, Bakanlar Kurulunun oluşturulmasıyla ilgili olarak parlamenter hükümet sistemine tam anlamıyla uyan bir hükme kavuşmuştur⁶⁵.

1921 Anayasası Meclis hükümeti sistemini öngördüğü için bu dönemde parlamenter hükümet sisteminde olduğu gibi bir Başbakanlık makamı yoktu. Ancak, yine de Anayasanın 9. maddesinde İcra Vekilleri Heyeti ve bu heyetin başkanı düzenlenmişti. Anayasanın 9. maddesi, İcra Vekilleri Heyetinin kendi üyeleri arasından bir başkan seçeceğini öngörmekteydi. Ancak, 8.7.1922 tarihli ve 244 sayılı kanun ile İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair kanun, İcra Vekilleri Reisi

⁶⁰ GÖZLER, (2000), s.34.; ARMAĞAN, s.6.; ÖZER, (1981), s.12.

⁶¹ ARMAĞAN, s.6.

⁶² ÖZER, (1981), s.12.; GÖZLER, (2000), s.34.; ARMAĞAN, s.6.

⁶³ ARMAĞAN, s.6.

⁶⁴ ÖZER, (1981), s.117.; ARMAĞAN, s.6-7.

⁶⁵ ARMAĞAN, s.6-7.

Başbakanın Göreve Gelmesi

ve İcra Vekillerinin TBMM tarafından seçilmesi yönünde değişiklik yapılmıştır⁶⁶. Bu düzenlemeyle birlikte İcra Vekilleri Reisi yani Başbakanın meclis tarafından doğrudan seçilmesi usulü benimsenmiştir.

1921 Anayasasında 29 Ekim 1923 tarihinde yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanlığı makamı ihdas edilmiş, “Başvekil”in Milletvekilleri arasından “Reisicumhur” tarafından seçileceği, diğer “Vekil”lerin de meclis üyeleri arasından Başvekil tarafından seçileceği, bundan sonra “Heyet-i Umumiye”nin Reisicumhur tarafından Meclisin tasvibine sunulacağı düzenlenmiştir. Böylece Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakan, Bakanlar Kurulu ve yasama organına karşı siyasi sorumluluk gibi kavramlar Anayasal tarihimizdeki yerini almaya başlamıştır.

1924 Anayasası’nın 7. maddesi, Meclisin yürütme yetkisini kendi içinden seçeceği bir Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği bir Bakanlar Kurulu marifetiyle kullanacağını; 44. madde, Başbakanın Cumhurbaşkanı tarafından Meclis üyeleri arasından tayin edileceğini; diğer Bakanların Başbakan tarafından Meclis üyeleri arasından seçilerek Bakanlar Kurulunun Cumhurbaşkanı’nın onayı ile Meclise sunulacağını; hükümetin Meclisten güven isteyeceğini düzenlemiştir.

1924 Anayasası döneminde Meclis-Parti ayniyeti ve disiplinli parti yapısından dolayı uygulamada hükümetin kurulması hususunda esas rolü Cumhurbaşkanı’nın oynadığı; Cumhurbaşkanı’nın arzusunun büyük etkisinin olduğu⁶⁷ ifade edilmektedir.

1961 Anayasası, 102. maddesinde Bakanlar Kurulunun, Başbakan ve Bakanlardan oluştuğunu, Başbakanın Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanacağını düzenlemiştir.

1982 Anayasası da 1961 Anayasası’nın kurduğu sisteme paralel olarak, 109. maddesinde “Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur Başbakan, Cumhurbaşkanı’nca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.” hükmüne yer vermiştir. Bu hükümden de anlaşılacağı üzere milletvekili olmak Başbakan olarak atanabilmek için ön şarttır. Doktrindeki çoğunluk görüşüne göre, Cumhurbaşkanı’nın Başbakan atama işleminin⁶⁸ karşı-imza kuralına tabi olmadığı, tek başına yapılabilecek

⁶⁶ Şeref GÖZÜBÜYÜK - Suna KİLİ, Türk Anayasa Metinleri, Ankara, 1982, 1982.

⁶⁷ R. Galip OKANDAN, Umumi Amme Hukuku, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1976, s.367.; ARMAĞAN, s.14.

⁶⁸ Cumhurbaşkanı’nın Başbakan atama yetkisi ve görevi ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Abdullah UZ, **Parlamentar Hükümet Sisteminde ve Türkiye’de Devlet Başkanının Başbakanı Atama Yetkisi ve Görevi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.

işlemler arasında olduğu⁶⁹ hatta karşı-imza kuralına tabi tutmanın sakıncalı olacağı⁷⁰ ifade edilmektedir. Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunun hazırladığı Anayasa metninde Başbakanın milletvekili olma zorunluluğu yoktu. Milletvekili olmayanlar da Başbakan olarak atanabilecekti. Bu düzenleme, Danışma Meclisinde eleştirilmiş ve sonunda günümüzde de varlığını devam ettiren Başbakanın sadece milletvekilleri arasından atanabilmesi yönündeki hüküm kabul edilmiştir. Anayasa Komisyonu başkanı Orhan ALDIKAÇTI, komisyon tarafından hazırlanan metni savunurken, bu yöndeki düzenlemenin olağanüstü dönemler düşünülerek, kriz dönemlerinden çıkabilmek için meclis dışından Başbakan atanabilmesi gibi bir çözümün getirildiğini söylemiştir⁷¹. Buna karşılık Akif ERGİNAY, hem Cumhurbaşkanı hem de Başbakanın meclis dışından göreve gelmesi gibi bir ihtimali ileri sürerek, bu düzenlemenin parlamenter hükümet sistemi ve seçimle oluşan meclis ile çeliştiğini ifade etmiştir⁷². Ayrıca parlamenter hükümet sisteminin en önemli unsuru sayılabilecek siyasi sorumluluğun Başbakan tarafından iyi anlaşılabilmesi ve bir an bile unutulmaması için Başbakanın meclis içinden seçilmesi büyük öneme sahiptir⁷³.

Başbakanın hatta bakanların bile meclisten çıkması gerektiği, bunun parlamenter hükümet sisteminin özüne daha uygun olduğu doktrinde genel kabul gören bir görüştür. Mehmet TURHAN, parlamenter hükümet sisteminde, Başbakanın sorumlu olmasının tek başına yeterli olmadığını, bunun yanında meclisten kaynaklanmasının da gerekli olduğunu ifade etmektedir. O'na göre, 1961 Anayasası'nın gerekçesindeki "Başbakanın seçmenler önünde sorumluluğunun tecelli edebilmesi için meclislerden olması zarurî" ifadesi doğru bir tespittir⁷⁴.

Anayasa, 109. maddesinde Başbakanın TBMM üyeleri arasından atanacağını açıkça belirttiğine göre, Başbakan olabilmenin ön şartı Milletvekili olmaktır. Milletvekili olmayan ve dolayısıyla Milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmayan bir kimsenin Başbakan olması hukuken mümkün değildir⁷⁵.

⁶⁹ Ahmet KERSE, Türkiye'de 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1973, s.102.; Kemal N. ÖZTÜRK, "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Geleneği", AİD, C.25., S.1., Mart 1992., s.78.

⁷⁰ Ergun ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 1998, s.288.

⁷¹ Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.9., s.419.

⁷² Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.9., s.420.

⁷³ ARMAĞAN, s.21.

⁷⁴ TURHAN, (1989), s.126.; ARMAĞAN, s.32.

⁷⁵ Mehmet TURHAN, "Başbakanın Seçimi ve Atanması", AİD, C.26, S.3, Eylül 1986- 1993., s.27.; TURHAN, (1995), s.279.; GÖZLER, (2000), s.586.

Başbakanın Göreve Gelmesi

Anayasa'nın 109. maddesindeki “Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur. Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.” hükmünün aslında yerinde bir düzenleme olmadığı söylenebilir. Çünkü Anayasa, Cumhurbaşkanı tarafından yapılacak bir “Başbakan ataması”ndan bahsetmesine rağmen yapılan işlem, “bir milletvekilini hükümeti kurmakla görevlendirme” olarak tarif edilebilir. Zira Başbakanın atanması, hükümeti kurma görevinin bir milletvekiline verilmesi anında değil, topyekun Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanı tarafından atanması anında gerçekleşmektedir. Zaten, Bakanlar Kurulu olmadan bir Başbakandan bahsetmek mümkün değildir⁷⁶. Ayrıca, bir milletvekiline hükümeti kurma görevi verildiğinde mevcut hükümet ve Bakanlar Kurulu hala görevini sürdürmektedir. Hal böyle olunca, Cumhurbaşkanının bir milletvekiline hükümeti kurma görevi vermesini “Başbakan ataması” olarak ifade etmek doğru değildir⁷⁷. Ayrıca hükümeti kurmakla görevlendirilen milletvekilinin bu görevi sonuçlandırabilip sonuçlandıramayacağı da meçhuldür. Hükümeti kurma görevini başarıp başaramayacağı belli olmayan bir milletvekilinin Başbakan olarak atanmasından bahsetmek yerinde bir düzenleme değildir⁷⁸. Zaten uygulamaya baktığımız zaman Cumhurbaşkanının “Başbakan olarak atanmadan” değil de “Bakanlar Kurulunun yeniden teşkili için ...görevlendirilmesinden” bahsedildiğini⁷⁹ görmekteyiz. Bu şekilde yapılan görevlendirme sonrasında, Bakanlar Kurulu oluşturulup, liste Cumhurbaşkanına sunulduğu takdirde, Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu ile birlikte Başbakanı da atayacaktır. Atama işleminin ancak Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanına sunulmasından sonra gerçekleşebileceğini kabul etmek gerekir⁸⁰. Ayrıca, yeni hükümetin kurulma sürecinde mevcut Başbakan ve Bakanlar Kurulu hala görevi başındadır. Bir Milletvekiline hükümeti kurma görevi verilmesiyle birlikte Başbakan atamasının yapıldığı kabul edildiği takdirde, aynı anda iki Başbakanın görevde olması gibi bir gariplik ortaya çıkar ki bunu kabul etmek mümkün değildir⁸¹.

Anayasa'nın 109. maddesinin “Başbakan atanması” lafzı ile “hükümeti kurmakla görevlendirilme” uygulaması arasında bir çelişki olduğunu kabul etmek gerekir. Zira Anayasanın lafzına göre hareket edilecek olursa, en iyi ihtimalle, önce bir

⁷⁶ TURHAN, (1993), s.29.

⁷⁷ Ender Ethem ATAY, İdare Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006. S.175-176.

⁷⁸ Mehmet TURHAN, Siyaset ve Anayasa, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995, s.282-284.

⁷⁹ Bu yönde bir uygulama için 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit'i 3 Mayıs 1999'da görevlendirmesi örnek gösterilebilir. Bu örnek için bkz. R.G. 3.5.1999, S.23684, Mükerrer.

⁸⁰ TURHAN, (1995), s.284.

⁸¹ GÖZLER, (2000), s.563.

milletvekiline hükümeti kurma görevi verilecek, ardından da –eğer hükümeti kurmada başarı sağlınırsa- sırasıyla Başbakan atanacak, Başbakanca bakanlar seçilecek ve Bakanlar Kurulunun ataması yapılacaktır. Bu durumda Bakanlar Kurulu ataması yapılmamış bir Başbakanın ne işe yarayacağı ise merak konusudur. Ayrıca bu kadar karmaşık bir uygulamaya gitmenin de bir mantığı yoktur. Bu çelişkiyi gidermek için Anayasanın 109. maddesinin lafzını uygulamaya uygun hale getirmekte yarar vardır. Böylece mevzuat ile uygulama arasındaki çelişkidenden kurtulmak ve karmaşık olmayan bir uygulamaya kavuşmak mümkün hale gelecektir.

Her ne kadar Anayasanın 109. maddesinin lafzına göre, Cumhurbaşkanı, TBMM içindeki herhangi bir milletvekilini Başbakan olarak seçme ve atama yetkisine sahipse de, bu yetki sınırsız bir yetki değildir. Çünkü Başbakanın ve onun kurduğu hükümetin parlamentodan güvenoyu alması gerekir. Güvenoyu alma zorunluluğu, Cumhurbaşkanının ancak parlamentodan güvenoyu alabileceği hükümeti kuracak bir milletvekilini Başbakan olarak seçmesi ve atamasını zorunlu kılar⁸². Eğer Cumhurbaşkanı, sahip olduğu yetkinin sadece lâfzî boyutunu düşünüp, kurduğu hükümetle güvenoyu alamayacak bir milletvekilini Başbakan olarak seçip atarsa, kurulan hükümetin güvenoyu alamaması durumunda tarafsızlığını kaybedecektir. Tarafsızlığını kaybetmekle kalmayacak, otoritesinin sarsılması ve bir anayasa bunalımının ortaya çıkmasına meydan verecektir⁸³.

Bazı yazarlar⁸⁴, Cumhurbaşkanının herhangi bir Milletvekilini Başbakan atama yetkisinin hukuken olduğunu, ancak bu yetkiyi kullanmasının mümkün olmadığını, Cumhurbaşkanının Başbakan atarken parlamenter hükümet sisteminin siyasi icapları ile bağlı olduğunu belirtmektedirler.

TBMM’de güvenoyu için yeterli çoğunluğa sahip tek partinin veya partiler koalisyonunun varlığı durumunda, Cumhurbaşkanının o parti ya da partiler koalisyonunun işaret ettiği milletvekilini Başbakan olarak seçmesi gerektiği⁸⁵ ifade

⁸² Attila ÖZER, *Türklerde Devlet Anlayışı ve Demokratik Rejim*, Ankara, 2002, s.117.; ÖZER, (1981), s.142-143.; ÖZBUDUN, (1998), s.293.; GÖZLER, (2000), s.586.; ARMAĞAN, s.32; TURHAN, (1989), s.126.; ATAY, (2006), s.175. ; Şeref GÖZÜBÜYÜK, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999, s.236.; Salih ÖNDER, *Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının Rolü*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007., s.87.

⁸³ ARMAĞAN, s.32; TURHAN, (1989), s.126.

⁸⁴ İlhan ARSEL, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, AÜHF Yayını, Ankara 1965, s.396; KERSE, s.103.

⁸⁵ Mustafa ERDOĞAN, **1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukuki Konumu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986., s.100.; ÖZER, (1981), s.142-143.; ÖZBUDUN, (1998), s.293.; TURHAN, (1989), s.126.; GÖZLER, (2000), s.586.

Başbakanın Göreve Gelmesi

edilmektedir. Asıl problem, bir parti ya da partiler koalisyonunun, TBMM içinde güvenoyu için yeterli çoğunluğa ulaşamaması durumunda Cumhurbaşkanının nasıl bir tercihte bulunacağıdır. Cumhurbaşkanının, partiler çoğaldıkça ve parlamento içinde bir partinin tek başına çoğunluğu sağlayamaması durumunda hükümetin kurulmasında ve Başbakanın tespitinde etkinliği artmaktadır⁸⁶. Cumhurbaşkanının böyle bir durumda tarafsızlığına gölge düşürmemesi ve kriz çözücü bir rol oynaması gerektiği kabul edilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki TBMM içinde hiçbir parti ya da partiler koalisyonunun tek başına güvenoyu alamaması durumunda Cumhurbaşkanının nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda sabit kurallar koymak mümkün değildir. Çünkü her somut durumun kendine özgü koşulları vardır ve Cumhurbaşkanının da tercihlerini o somut durumun koşullarına göre yapması gerekir⁸⁷. Cumhurbaşkanının Meclis içindeki en güçlü partinin genel başkanını Başbakan olarak atama zorunluluğu yoktur. Cumhurbaşkanının Meclisten güvenoyu alma ihtimali en kuvvetli olan milletvekiline hükümeti kurma görevi vermesi gerekir. Bu hukuki bir zorunluluk olmasa da parlamenter hükümet sistemi ve aklın gereklerinin ortaya koyduğu bir çözüm yoludur⁸⁸. Azınlık hükümetlerini de bu çerçevede değerlendirebiliriz. Eğer azınlık hükümetini dışarıdan destekleyecek bir kesimle beraber mecliste güvenoyu alabilecek bir parti mevcutsa Cumhurbaşkanı bu partinin genel başkanına hükümeti kurma görevini verebilir⁸⁹.

Burada tartışılması gereken bir husus da şudur: Acaba Meclis içinde güvenoyu alabilecek çoğunluğa sahip parti ya da partiler koalisyonu olduğu zaman, Cumhurbaşkanının parti genel başkanını Başbakan olarak ataması bir zorunluluk mudur? Akla gelen ilk çözüm partinin genel başkanını Başbakan olarak atamaktır. Bir diğer çözüm yolu ise partilerin içtüzüğüne kimin Başbakan olarak seçileceği ile ilgili hüküm koymaktır. Eğer Meclis içinde yeterli çoğunluğu sağlamış bir parti varsa, bu partinin içtüzüğünde düzenlenmiş yönetime göre Başbakan tayin edilecektir⁹⁰.

⁸⁶ ALDIKAÇTI, (1960), s.139.

⁸⁷ ARMAĞAN, s.33-34.; TURHAN, (1989), s.126-127.

⁸⁸ Nitekim 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonraki ilk genel seçimlerde hiçbir parti Meciste salt çoğunluğu edemedi, tek başına hükümeti kurma imkanını kazanamamıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, mecliste en çok sandalye Adalet partisinde olduğu halde hükümeti kurma görevini İsmet İnönü'ye vermiş, kurulan koalisyon hükümeti altı ay görev yapmış, daha sonra Başbakan İsmet İnönü istifa etmiştir. Akabinde yeni hükümetin kurulması görevi yine İsmet İnönü'ye verilmiştir. Bütün bunların sebebinin "ancak İnönü'nün hükümeti kurabilecek olması ve Millet Meclisinin güven oyu verebileceği bir hükümetin başka kimse tarafından kurulamayacağı inancının yaygın bulunması" olduğu ifade edilmiştir. Bu görüşler için bkz. KERSE, s.104-105.

⁸⁹ ÖZER, (1981), s.143-144.; GÖZLER, (2000), s.586-587.; ARMAĞAN, s.33.

⁹⁰ ARMAĞAN, s.33.

Eğer bir koalisyon hükümeti kurulacaksa, bu durumda koalisyon protokolüne göre hareket etmek uygun olan çözümdür. Hükümetin koalisyon hükümeti ya da azınlık hükümeti olması durumunda sorun biraz daha karmaşık hale gelmektedir. Bu durumda Mecliste temsil edilen diğer partilerin desteğini alabilmede parti genel başkanının kişiliği de rol oynamaktadır. Genel başkan değiştiği takdirde koalisyon anlaşması veya hükümetin dışarıdan desteklenmesi yönündeki anlaşma bozulabilir.

Koalisyon hükümetlerinin bir zorunluluk halini aldığı durumlarda koalisyon protokolünde belirtilen kişinin Başbakan olarak atanmasının uygun çözüm yolu olduğunu yukarıda belirttik. Ancak, koalisyonu oluşturacak partiler, Başbakanı belirlemede problemle karşılaşabilirler. Özellikle de koalisyon ortağı olacak partilerin güçlerinin birbirine yakın olması durumunda, Başbakanın hangi partiden olacağı önemli bir problemdir. Nitekim ülkemizde 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan seçimden sonra böyle bir problemle karşılaşılmıştır; 53. hükümet CHP'nin dışarıdan desteklediği ANAP-DYP koalisyonu şeklinde kurulmuştur. Başbakanın ANAP'tan mı yoksa DYP'den mi olacağı konusundaki anlaşmazlık, "dönüşümlü Başbakanlık" formülü ile çözümlenmiştir. Aynı çözüm 54. hükümet için de düşünülmüştür. Burada akla gelen soru şudur: Acaba Cumhurbaşkanı böyle bir anlaşma ile bağlı mıdır? 54. hükümetle ilgili olarak, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, protokolde öngörüldüğü gibi koalisyonun birinci devresinde RP Genel Başkanını Başbakan olarak tayin ettiği halde, ikinci devrede DYP Genel Başkanını Başbakan olarak atamamıştır.

6 Haziran 1977 seçimleri sonrasında Millet Meclisinde 213 sandalyeye sahip olan CHP Genel Başkanı hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. Oysa güvenoyu alabilmesi için en az 226 Milletvekilinin desteğine ihtiyacı vardı. AP, MSP ve MHP partileri kendi aralarında hükümeti kurma konusunda anlaşmıştı halde Cumhurbaşkanı böyle bir tercihte bulunmuştu. Cumhurbaşkanı'nın bu tutumu diğer partiler tarafından tepkiyle karşılanmış ve güvenoyu alınamayacağı kesin olmasına rağmen bu tercihin Anayasaya aykırı olduğu ileri sürülmüştü. Hükümeti kurmakla görevlendirilen CHP Genel Başkanının kurduğu hükümet Meclisten güvenoyu alamayınca, Cumhurbaşkanı, AP Genel Başkanına hükümeti kurma görevini vermek mecburiyetinde kalmıştır⁹¹. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, her ne kadar Cumhurbaşkanı'nın böyle bir tercihte bulunması hukuken mümkün ise de siyasi açıdan mahzurlu görülebilir. Zira Servet ARMAĞAN'ın ifadesiyle bu tercih Anayasaya aykırı olmasa bile "Seçmen iradesinin saptırılması"⁹² olarak değerlendirilebilir.

⁹¹ ÖZER, (1981), s.143.; ARMAĞAN, s.34.

⁹² ARMAĞAN, s.34.

Başbakanın Göreve Gelmesi

Yukarıda açıklanan yöntemler normal dönemlere özgü çözüm yollarıdır. Acaba buhran dönemlerinde Cumhurbaşkanı farklı bir çözüm yolu benimseyebilir mi? Meclis içinde yeterli çoğunluğun desteğini alamamış bir Milletvekiline hükümeti kurma görevi verebilir mi? Ülkemizde geçmişteki uygulamalara baktığımızda bu şekilde yöntemler denenmiştir. Örneğin 12 Mart Muhtırası sonrası Millet Meclisinde Adalet Partisi çoğunlukta olduğu halde Adalet Partisinden olmayan bir “Partiler Üstü Hükümet” kurulmuştur. Ancak siyasi partiler –özellikle de Cumhuriyet Halk Partisi- tarafından bu çözüm yolu şiddetle eleştirilmiştir⁹³.

Mevcut Başbakanın ve dolayısıyla hükümetin istifa etmesi durumunda kimin Başbakan olacağı konusunda da tereddüt oluşabilir. Bu durumda parti genel başkanlığından da istifa etmiş olabilir. Mecliste mutlak çoğunluğa sahip olan iktidar partisinin yeni genel başkanını seçmesiyle birlikte belirsizlik de ortadan kalkacaktır. Yeni genel başkan aynı zamanda Başbakan olarak atanacaktır. Bu husus daha çok parti içi ilişkiler ile ilgilidir⁹⁴. Parti içinde genel başkanın belirlenmesi durumunda sorun ortadan kalkacaktır.

SONUÇ

Parlamente hükümet sistemini uygulayan ülkelere baktığımız zaman Başbakanı seçme ve atama yetkisinin genel itibariyle Devlet Başkanına verildiğini görmekteyiz. Devlet başkanı, Başbakanı seçerken hukuken serbesttir. Ancak kurulacak hükümetin yasama organının güvenine ihtiyaç duyacak olması, devlet başkanını yasama organından çoğunluğun desteğine sahip birini Başbakan olarak seçmeye –en azından- siyasi açıdan zorlamaktadır. Her ne kadar bir yetki olarak, Başbakanı seçme yetkisi hukuken devlet başkanına verilmiş olsa da, sonunda parlamentonun güvenoyu şart olduğu için, fiilen Başbakanın kim olacağını belirleyecek irade yasama organına aittir. Bu durum parlamente hükümet sisteminin ayırt edici unsurları arasında sayılmaktadır.

Başbakanın tayinine ilişkin olarak anayasal ya da yasal düzenleme nasıl olursa olsun, sağlıklı işleyen bir parlamente hükümet sisteminde Başbakanın kim olacağına ilişkin kararı verecek olan, genel seçimleri kazanan siyasi parti ya da koalisyon hükümeti ortağı siyasi partiler olacaktır. Hal böyle olmakla birlikte, Başbakan adayının, bir başka deyişle parlamentoda çoğunluğun desteğini sağlama ihtimali olan parti genel başkanının birden fazla olması durumunda problemle karşılaşmaktadır. Anayasanın Başbakanı seçme yetkisini devlet başkanına verdiği

⁹³ ARMAĞAN, s.33-34.; KERSE, s.104.

⁹⁴ BORTHWICK, s.76.

durumlarda, devlet başkanının tarafsızlığına gölge düşürmeden, hükümeti kurma yetkisini hangi alternatifte vereceği hususu son derece önemlidir.

İtalya'da Cumhurbaşkanı, Başbakanı seçme konusunda yaşadığı zorluğu çeşitli yollarla aşabilmektedir. Cumhurbaşkanının en sık kullandığı yöntem, eski Cumhurbaşkanlarını, Meclisin eski ve yeni başkanlarını, eski Başbakanları ve parlamentodaki grupların başkanlarını dinleyip, görüşlerini aldıktan sonra karar vermektir. Ülkemizde de hükümeti kurma noktasında kimin görevlendirileceği noktasında tereddüt olduğu takdirde böyle bir yöntemin kullanılmasında yarar vardır.

Cumhurbaşkanının kullanabileceği bir başka yöntem de, eğer parlamentoda çoğunluğu sağlayabilecek partilerin hükümetin kurulması konusunda varmış oldukları bir mutabakat varsa, ona göre karar vermektir. İtalya'da koalisyon mutabakatı iki şekilde yapılabilmektedir: Partiler genelde seçimlerden sonra koalisyon pazarlıklarına başlamaktadırlar. Bir Başbakan adayı üzerinde anlaşmaya vardıkları takdirde Cumhurbaşkanı o adayı Başbakan olarak tayin etmektedir. İkinci olarak, partiler, daha seçimler yapılmamışken, seçimlerden önce koalisyon görüşmeleri yapıp, anlaşmaya varabilirler. Koalisyon anlaşmasını yapan partiler, kimin Başbakan olacağına da karar verebilirler. Bu durumda koalisyon anlaşmasına varan partilerin Başbakan olması konusunda anlaşığı kişi adeta seçimlere Başbakan adayı olarak katılmaktadır.

1982 Anayasası'nın 109. maddesinin lafzına göre, Cumhurbaşkanı, TBMM içindeki herhangi bir milletvekilini Başbakan olarak seçme ve atama yetkisine sahiptir. Eğer Cumhurbaşkanı, sahip olduğu yetkinin sadece lâfzî boyutunu düşünüp, kurduğu hükümetle güvenoyu alamayacak bir milletvekilini Başbakan olarak seçip atarsa, kurulan hükümetin güvenoyu alamaması durumunda tarafsızlığını kaybedecektir. Tarafsızlığını kaybetmekle kalmayacak, otoritesinin sarsılması ve bir anayasa bunalımının ortaya çıkmasına meydan verecektir.

TBMM'de güvenoyu için yeterli çoğunluğa sahip tek partinin veya partiler koalisyonunun varlığı durumunda, Cumhurbaşkanının o parti ya da partiler koalisyonunun işaret ettiği milletvekilini Başbakan olarak seçmesi gerekir. Asıl problem, bir parti ya da partiler koalisyonunun, TBMM içinde güvenoyu için yeterli çoğunluğa ulaşamaması durumunda Cumhurbaşkanının nasıl bir tercihte bulunacağıdır. Cumhurbaşkanının, partiler çoğaldıkça ve parlamento içinde bir partinin tek başına çoğunluğu sağlayamaması durumunda hükümetin kurulmasında ve Başbakanın tespitinde etkinliği artmaktadır. Cumhurbaşkanının böyle bir durumda tarafsızlığına gölge düşürmemesi ve kriz çözücü bir rol oynaması gerektiği kabul

Başbakanın Göreve Gelmesi

edilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki TBMM içinde hiçbir parti ya da partiler koalisyonunun tek başına güvenoyu alamaması durumunda Cumhurbaşkanının nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda sabit kurallar koymak mümkün değildir. Çünkü her somut durumun kendine özgü koşulları vardır ve Cumhurbaşkanının da tercihlerini o somut durumun koşullarına göre yapması gerekir. Cumhurbaşkanının Meclis içindeki en güçlü partinin genel başkanını Başbakan olarak atama zorunluluğu yoktur. Cumhurbaşkanının Meclisten güvenoyu alma ihtimali en kuvvetli olan milletvekiline hükümeti kurma görevi vermesi gerekir. Bu hukuki bir zorunluluk olmasa da parlamenter hükümet sistemi ve aklın gereklerinin ortaya koyduğu bir çözüm yoludur. Azınlık hükümetlerini de bu çerçevede değerlendirebiliriz. Eğer azınlık hükümetini dışarıdan destekleyecek bir kesimle beraber mecliste güvenoyu alabilecek bir parti mevcutsa Cumhurbaşkanı bu partinin genel başkanına hükümeti kurma görevini verebilir.

KAYNAKÇA

ALDIKAÇTI, Orhan: Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı, Doçentlik Tezi, İstanbul, 1960.

ALLEN, Graham: The Last Prime Minister: Being Honest About the UK Presidency, 2003.

ARMAĞAN, Servet: 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1978.

ARSEL, İlhan: Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, AÜHF Yayını, Ankara 1965.

ATAY, Ender Ethem: İdare Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.

BULL, Martin J.- NEWELL, James L.: Italian Politics: Adjustment Under Duress, Blackwell Publishing, 2005.

ÇAM, Esat: Devlet Sistemleri, İstanbul, 1993.

ELGIE, Robert: “Cohabitation: Divided Government French Style”, in: Divided Government in the Comparative Perspective., Robert ELGIE ed., Oxford University Press, 2001.

ERDOĞAN, Mustafa (1993):Anayasacılık Parlamentarizm Silahlı Kuvvetler, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.

ERDOĞAN, Mustafa (1989): “Başbakanlık Hükümeti mi?”, AÜSBF Dergisi, C.XLIV, 3-4, 1989.

EROĞUL, Cem : Çağdaş Devlet Düzenleri, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001.

GÖZLER, Kemal (2000): Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.

GÖZLER, Kemal (2000a): Cumhurbaşkanı-Hükümet Çatışması, (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?), Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref: Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref-KİLLİ, Suna: Türk Anayasa Metinleri, Ankara, 1982.

GÜLCAN, Tuvana: 1958 Fransız Anayasasının Öngördüğü Hükümet Modeli, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003.

Başbakanın Göreve Gelmesi

GÜNEŞ, Turan : Parlatenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1956.

HOWARTH, David-VAROUXAKIS, Georgias: Contemporary France: An Introduction to French Politics and Society, Oxford University Press, London, 2003.

JONSTON, Larry-EAGLES Munroe: Politics: An Introduction to Modern Democratic Government, Broadview Press, 2004.

KALAYCIOĞLU, Ersin: “Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdiidiyle Sınavi”, Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 2005.

KERSE, Ahmet : Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1973.

KERSE, Ahmet : Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1973.

KORTMANN, Constantijn A. J.- BRANDHOF, J. C. E, Van den – PRAKKE, Lukas – BRANDHOF, Hans van den: Constitutional Law of 15 EU Member States, Kluwer, 2004.

LIJPHART, Arend (1994): “Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations.”, in: The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994.

LINZ, Juan J.: “Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?”, The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994.

MATTILA, Mikko- RAUNIO, Tapio: “Does Winning Pay? Electoral Success and Government Formation in 15 West European Countries.”, European Journal of Political Research, Vol. 43., 2004.

OKANDAN, R. Galip: Umumi Amme Hukuku, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1976.

ONAR, Erdal (2005): “Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünölmeli midir?”, İçinde: Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 2005.

ONAR, Erdal (2003): İsrail'in Kendine Özgü Bir Hükümet Sisteminden Eskisine Geri Dönüşü, Ankara, 2003.

ÖNDER, Salih: Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının Rolü, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

ÖZBUDUN, Ergun (1998): Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 1998.

ÖZER, Attila (2003): Anayasa Hukuku, Ankara, Turhan Kitabevi, 2003.

ÖZER, Attila (2002): Türklerde Devlet Anlayışı ve Demokratik Rejim, Ankara, 2002.

ÖZER, Attila (1981): Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Hükümetin Kuruluş Yöntemleri, Ankara 1981.

ÖZTÜRK, Kemal N.: "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Geleneği", AİD, C.25., S.1., Mart 1992.

PARTRIDGE, Hilary: Italian Politics Today, Manchester University Press, 1998.

SARTORI, Giovanni: "Neither Presidentialism Nor Parliamentarism", The Failure of Presidential Democracy, Comparative Perspective, Vol.1., Juan J. Linz-Arturo Valenzuela ed., The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994.

SIAROFF, Alan: "Comparative Presidencies: The Inadequacy of the Presidential, Semi-Presidential and Parliamentary Distinction", European Journal of Political Research, Vol. 42., Issue 3., Mayıs 2003.

SULEIMAN, N. Ezra : "Presidentialism and Political Stability in France", LINZ, Juan J-VALENZUELA, Arturo eds., in: The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspectives, Vol.1 (Baltimore and London: The John Hopkins University Pres, 1994)

TEZİÇ, Erdoğan : Anayasa Hukuku, İstanbul, Beta Yayınevi, 2001.

TURHAN, Mehmet (1995): Siyaset ve Anayasa, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995.

TURHAN, Mehmet (1993): "Başbakan Seçimi ve Atanması", AİD., C.26., S.3., (Eylül 1993.)

TURHAN, Mehmet(1989): Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Diyarbakır 1989.

Başbakanın Göreve Gelmesi

ULUŞAHİN, Nur: İki Başlı Yürütme Yapılanması, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007.

UZ, Abdullah: **Parlamente Hükümet Sisteminde ve Türkiye’de Devlet Başkanının Başbakanı Atama Yetkisi ve Görevi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.

VILLONE, Massimo: Siyasal Sistemler (Demokratik Parlamente Sistem, Başkanlık-Yarı Başkanlık Sistemi, Tek-Çift Meclis) Konulu konferansta sunduğu tebliğ, **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara 2001

WALDRON, Jeremy: The Law, Routhledge (UK), 1990.

BOŞ